

Laulettu huumori ja kritiikki kuplettiäänitteillä

Laura Henriksson

Arvoisa kustos, arvoisa vastaväittäjä, hyvä yleisö.

Lektioesitelmäni aluksi esitän teille katkelman J. Alfred Tannerin sanoittamasta ja levyttämästä kupletista *Pilanlaskija*.¹

Minä hilpeätä pilaa olen suosinut
ja sellaista laulelen.
Kaksikymmentä vuotta laulellut
olen sitä myös toisille.
Minä tahtoisin, että maailma
se tinkimättä ois
iloinen ja hilpee, nopea ja virkee
ja huomen-huolet pois.

Sillä elämä on lyhyt kuin polvihame vain,
siks' surul' ei oo lepoa mun rinnassain.
Sun silmäsi nuo on kun upottava suo,
ja mun elämäni vallaton kun virran vuo.

Minä pilasta elämän mausteen sain
ja laulan et s'on niin.
Jos ei pilaa tee toista vahingoittain,
voi pilasta pitää kii.
Elämän hyveistä arvokkain
on huumori pursuva.
Se on lääke suuri silloin juuri,
kun on mieli nurkuva.

Sillä elämä on lyhyt kuin polvihame vain,
siks' surul' ei oo lepoa mun rinnassain.
Sun silmäsi nuo on kun upottava suo,
ja mun elämäni vallaton kun virran vuo.²

¹ Lectio praecursoria. FT Laura Henriksson puolusti väitöskirjaansa *Laulettu huumori ja kritiikki J. Alfred Tannerin, Matti Jurvan, Reino Helismaan, Juha Vainion ja Veikko Lavin kuplettiäänitteillä* Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa 15.5.2015. Vastaväittäjänä toimi dosentti, FT Pekka Gronow ja kustoksena professori Eero Tarasti. Väitöskirja on julkaistu Suomen musiikkitieteellisen seuran julkaisusarjassa Acta Musicologica Fennica (AMF 32).

² Esitin lektioesitelmäni aluksi laulamalla kyseisen katkelman kappaleesta *Pilanlaskija*. Tannerin levytys on julkaistu äänitteellä J. Alfred Tanner ystävineen, *Unohtumattomat*, Helmi 0630123532, 1996, CD.

Rakkaat ystävät, kuulitte äsken katkelman kupletista *Pilanlaskija*, jonka J. Alfred Tanner on levyttänyt vuonna 1926. Esityksessäni havainnollistin teille monia kuplettilaulun ja kuplettiesityksen keskeisimpiä piirteitä. Sana ”kupletti” tulee ranskan kielen sanasta *couplét*, joka tarkoittaa sekä pientä riimin yhdistämää säeparia että kahta rakastavaista. Kupletit ovat humoristisia tai kanta-aottavia viihteellisiä kappaleita, joiden esitystavalle on tyypillistä vapaa rytminkäsittely ja laulun tekstisisällön voimakas korostaminen.

Kuplettiesitys rakentuu pitkälti sanoituksen ja kappaleen laulutavan ympärille, sillä kupleteissa teksti on laulettavaa sävelmää keskeisemmässä roolissa. Parhaimmillaan kupletin kertosäe on niin yksinkertainen ja ytimekäs, että se jää soimaan kuulijan mieleen heti ensi kuulemalta. Tekstien muistamista lisäävät myös toistuvat kertosäkeet ja tekstisäkeiden lopussa olevat riimit.

Aluksi kuplettien tekstit sepitettiin olemassa oleviin kulkusäveliin ja muihin tuttuihin lauluihin. 1910- ja 1920-luvuilla esiintyneen J. Alfred Tannerin kappaleet olivat kaikki vielä tehty ennalta tunnettuihin sävelmiin, mutta jo 1930-luvulla esiintynyt Matti Jurva teki kuplettimelodioita työparinsa Tatu Pekkarisen sanoittamiin lauluihin. Myöhemmin kupletit on usein tehty uusiin melodioihin, joskin tuttujen sävelmien käyttäminen laulujen raaka-aineena ollut elävissä esiintymistilanteissa tavallista.

Kuplettiesitys toimii parhaiten silloin, kun laulaja voi kommunikoida vapaasti ja välittömästi yleisön kanssa. Kuplettilaulussa käytetään arkisesta kommunikoinnista ja tarinankerronnasta tuttuja performatiivisia eleitä, joiden kautta tekstissä ilmeneviä humoristia ja kanta-aottavia asenteita tuodaan voimakkaasti esiin. Tyypillisiä kuplettilaulujen tehokeinoja ovat esimerkiksi kappaleen rytmin nopeuttaminen ja sanoituksen tekstissä esiintyviä tärkeitä sanoja edeltävät tauot, joita kuulitte äskeisessä esityksessäni.

Kupleteissa sukupuolistereotyyppioita parodioidaan usein laulutyylin avulla. Esimerkiksi rintaäänien käyttö ja r-kirjaimen korostaminen viittaavat miehisyyden parodiaan, jota ilmensin äsken *Pilanlaskija*-kappaleessa toisen säkeistön kohdassa ”Elämän hyveistä aRvokkain / on huumori puRsuva. / Se on lääke suuri silloin juuri, / kun on mieli nuRkuva”. Säkeessä korostin r-kirjainta sekä käytin rintaäänä samankaltaisesti kuin miehisyyttä parodioivat kuplettilaulajat. Naiseutta kuplettilaulajat parodioivat puolestaan esittämällä kappaleen säkeissä esiintyvät naispuolisten roolihenkilöiden repliikit kimeällä ja normaalia puheen rytmiä nopeammalla äänellä.

Kupletit kuuluvat kiinteästi suomalaisen populaarimusiikin historiaan. Suomessa kupletit tulivat suosituiksi elokuvateattereiden yleistymisen myötä. Elokuvanauhujen kelojen vaihto kesti noin 20 minuuttia, joten kelanvaihtojen ajaksi tarvittiin viihteellistä ohjelmaa, jotta yleisö ei olisi pitkästynyt. Alun perin väliaikanumeroiksi tarkoitetuista esityksistä tuli suosittuja, ja kuplettilaulajat alkoivat esiintyä teattereissa ja kuplettikahviloissa.

Kuplettilevytykset kuuluivat kiinteästi myös levyteollisuuden historiaan. Kuplettilaulaja Pasi Jääskeläisen levyttämät kupletit vuonna 1904 olivat ensimmäisiä suomalaisia levytettyjä kevyen musiikin kappaleita. J. Alfred Tanner pää-

si puolestaan levyttämään vuonna 1911. Ennen ensimmäistä maailmansotaa Tanner ja livari Kainulainen levyttivät runsaasti kupletteja.

Aineistolähtöisessä työssäni tarkastelen J. Alfred Tannerin, Matti Jurvan, Reino Helismaan, Juha Vainion ja Veikko Lavin kuplettiäänitteillä ilmenevää laulutapaa ja laulunaiheita. Työni tutkimusaineisto koostuu yhteensä 160 kuplettikappaleesta, jotka edustavat monipuolisesti kyseisten laulajien tuotannon eri osa-alueita. Kukin tutkimukseen valittu laulaja edustaa eri ajanjaksoa suomalaisen populaarimusiikin historiassa. J. Alfred Tanner oli 1910- ja 1920-lukujen suursuosikki, joka teki runsaasti levytyksiä, painatti nuottivihkoja, sanoitti ja käänsi kuplettilauluja, esiintyi teattereissa ja järjesti laajoja konserttikiertueita ympäri Suomen. Matti Jurva oli 1930- ja 1940-luvuilla toiminut levyttäjä, joka oli Eugen Malmsténin, Georg Malmsténin ja A. Aimon ohella 1930-luvun suosituimpia levyttäneitä artisteja. Jurvan aikana vanhakantainen pianon säestyksellä esitetty kuplettilaulu alkoi väistyä ja tilalle tuli tanssiorkesterien säestyksellä toteutettu tanssikupletti.

1950-luvulla kuplettikappaleet kuuluivat puolestaan kiinteänä osana Reino Helismaan ja Toivo Kärjen suunnittelemaan rillumarei-tuotantoon, jonka keskeisiä ilmenemismuotoja olivat rillumarei-elokuvat, joiden osana esitettiin myös kupletteja. Pitkän uran sanoittajana 1960-luvulta 1980-luvulle tehnyt Juha Vainio jatkoi itse levyttämässään humoristisessa tuotannossa kuplettilaulajien perinnettä, tuoden kuitenkin laulunteksteihinsä ajankohtaisia teemoja, joita olivat esimerkiksi 1960- ja 1970-lukujen etelän lomamatkat sekä ajankohtaisten ilmiöiden kuten dopingin käytön kommentointi. Vainion tuotannossa myös luonnonsuojelukysymykset ovat keskeisellä sijalla. Veikko Lavin ura koostuu kahdesta jaksosta. Lavi teki ensimmäiset levytyksensä 1950-luvulla. Levytystilaisuuksien ehtyessä Lavi vetäytyi pitkäksi aikaa estradeilta kunnes hän pääsi 1960-luvun lopulla jälleen levyttämään.

Kupletin tutkimus on tähän mennessä ollut vähäistä. Kuplettia on käsitelty lähinnä yleistajuisessa tietokirjallisuudessa, jossa kuplettia on tarkasteltu osana suomalaisen kevyen musiikin kenttää. Kuplettia koskeva tieto on tähän asti ollut hajallaan monissa lähteissä. Oman työni tarkoitus onkin ollut kerätä yhteen kupletista kirjoitettua tietoa sekä kehittää kupletin analysointiin soveltuva tarkastelutapa, joka ottaa huomioon kuplettisanoitusten ja kuplettiesityksen erityispiirteet.

Kupletin analysoinnissa olen tutkinut aihetta sekä kulttuurissa ilmenevien käytäntöjen että musiikin tekemiseen liittyvien mallien kautta. Kulttuurissa ilmenevät käytännöt olen jakanut kansanomaisiin käsityksiin ja yleisiin kulttuurissa esiintyviin ajattelutapoihin. Kansanomaisen käsitysten termin olen lainannut folkloristi Alan Dundesilta. Kansaomaisiin käsityksiin olen luokitellut Mihail Bahtinin esittelemän karnevalismin käsitteen sekä Luigi Lombardi-Satrianin kiistämisen kulttuurin käsitteen. Karnevalismin avulla voidaan ilmaista vakiintuneisiin arvoasetelmiin suuntautuvaa kritiikkiä. Kiistämisen kulttuurilla Lombardi-Satriani viittaa asenteeseen, jonka avulla alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvat henkilöt pyrkivät vastustamaan ylemmiltä tahoilta tulevaa painostusta. Sekä karnevalistiset että kiistämisen kulttuuria toteuttavat asenteet ovat kupleteissa

yleisiä ja niitä esiintyy yhteiskunnallisesti korkeassa asemassa olevia henkilöitä pilkkaavissa lauluissa.

Musiikin tekemiseen liittyvillä käytännöillä tarkoitan esimerkiksi kappaleen sanoittamiseen ja laulutyyliin liittyviä seikkoja sekä musiikin tekemiseen liittyviä yleisiä toimintatapoja. Esityksen rakentumiseen liittyy kiinteästi myös esiintyjän rooli, jota artisti ilmentää esityksensä aikana. Esityksen rakentamisen analysoinnissa olen hyödyntänyt Philip Auslanderin jaottelua, jossa hän erottelee esiintyjän roolin kolmeen osaa, joita ovat esiintyjän todellinen persoona, esiintyjän genresidonnainen esiintyjän rooli sekä roolihahmo. Esiintyjän todellinen persoona kuvaa todellista henkilöä, joka haluaa esittää yleisölle johonkin tiettyyn genreen liittyvää musiikkia. Esiintyjän roolilla Auslander tarkoittaa artistin rooliin liittyvää kokonaisuutta, jonka kautta artisti ilmaisee itseään yleisölle. Esiintyjän rooliin kuuluvat artistin laulutapa, hänen pukeutumisensa ja elehtimisensä lavalla sekä esimerkiksi erilaiset esiintymiseen liittyvät julkiset haastattelut ja artistin esiintymiset erilaisissa medioissa. Roolihahmolla Auslander puolestaan tarkoittaa esimerkiksi jonkin kappaleen sanoituksessa ilmenevää roolihenkilöä, jonka roolissa artisti esiintyy kyseisen kappaleen ajan. Esiintyjän eri osa-alueiden jaottelu osoittautui kupletin kannalta hyödylliseksi asiaksi, sillä sen avulla kuplettiesitysten yleiset ja erityisesti kupletille tyypilliset piirteet tulivat näkyviksi. Tutkimani artistit omaksuvat humoristisissa esityksissään kuplettilaulajan roolin ja he ilmentävät esityksissään huumoria toisistaan tietämättä hyvin samankaltaisilla laulun tyylikeinoilla. Tutkimuksen kannalta kiinnostavaa on, että tietyt tyylipiirteet viittaavat usein samankaltaisiin tekstisisällöllisiin aiheisiin: esimerkiksi herravihaa ilmenetään usein nasaaliäänellä. Nasaaliääntä käytetään myös useamman kerran alkoholinkäyttöön liittyvissä sanoituksissa. Miehisyyttä ironisoidaan puolestaan rintaäänellä ja korostetulla r-kirjaimen käytöllä.

Tutkimukseni koostuu johdannosta ja neljästä tutkimusartikkelista. Johdannossa esittelen kupletin tutkimuskohteena, kehitän kupletin tutkimiseen sovel-tavan teoreettisen tarkastelutavan sekä havainnollistan tutkimusprosessia *Käyn ahon laitaa* -kappaleen esimerkkianalyysin avulla. Neljässä tutkimusartikkelissa käsittelen tarkemmin kuplettien sanoituksissa ilmeneviä tekstisisällöllisiä teemoja, joita ovat korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa oleviin niin sanottuihin herroihin kohdistuva pilkka, miehisyyteen liittyvä itseironia, kupleteissa esiintyvät naisaiheet sekä laulutavan ja laulunaiheiden avulla ilmaistu sitoutumattomuus ja miehisuus.

Kupletit hahmottuvat tutkimukseni perusteella varsin yhtenäiseksi perinteeksi. Keskeiset kuplettien aiheet toistuvat säännönmukaisesti eri laulajilla. Esimerkiksi herravihaa ilmentäviä kupletteja esiintyy runsaasti kaikilla tutkimusmateriaalin laulajilla. Myös sosiaalisen eriarvoisuuden teemaa käsitellään tai sivutaan kaikkien tutkimusmateriaalin laulajien esityksissä. Kaikkein runsaimmin aihetta käsitellään Veikko Lavin esittämissä kappaleissa.

Kupleteissa ilmaistut sukupuolten kuvaukset noudattavat traditionaalisia sukupuolten rooleja, joskin kupletissa tehdään usein myös pilaa sukupuoliin ja sukupuolistereotyyppioihin liittyvistä aiheista. Kupleteissa esiintyvät naiskuvaukset ovat joko ihailevia, neutraaleja tai groteskeja eli naista solvaavia. Kupleteissa

esiintyvät naishahmot ovat toisinaan myös aktiivisia toimijoita, mutta tavallisempaa on, että naiset olivat lauluissa joko ihailun tai humoristisen sanailun kohteita. Laulujen näkökulma naiseuteen on kupleteissa aina miehinen, ja laulut on kerrottu miespuoleisen roolihenkilön näkökulmasta. Kun miespuoliset laulajat laulavat naisista, asiaa korostetaan usein laulutavan avulla.

Kupleteissa esiintyvät asenteet poikkeavat yllättävän vähän toisistaan, vaikka tutkimusmateriaali sisältää lauluja, joiden julkaisuajankohdat sijoittuvat vuosien 1911 ja 1996 välille. Yhteiskunta on tuona aikana ehtinyt kehittyä ja muuttua huomattavan paljon, mutta lauluissa esitetyissä sukupuolien kuvauksissa ja yhteiskunnalliseen herravihaan liittyvissä asenteissa ei ole merkittäviä eroja, jotka liittyisivät laulujen syntyajankohtaan. Eri laulajilla esiintyvien teemojen yleisyys liittyy enemmän siihen, millaisia aiheita kukin artisti on halunnut esityksissään käsitellä.

Kupletit hahmottuvat tutkimuksessani omaleimaiseksi ja ilmaisullisesti rikkaaksi perinteeksi, joka on aihevalinnoiltaan ja toteutukseltaan sekä traditio-naalista että uutta luovaa. Keskeiset teemat toistuvat lauluissa useasti, mutta kuplettilaulaja saavat usein kekseliäillä näkökulmillaan, onnistuneilla sanavalinnoillaan sekä ilmeikkäillä esitystavoillaan tutuistakin aiheista esiin tuoreita näkökulmia. Kuplettien asenteet vaihtelevat karnevalistisesta esivaltaan kohdistuvasta kritiikistä empaattiseen myötäelämiseen sekä sukupuolirooleilla leikittelystä hauskoihin arkielämään liittyviin oivalluksiin. Yhteistä kupleteille on negatiivistenkin tuntojen alta esiin nouseva optimismi, jonka myötä kirjavan ja aiheiltaan vaihtelevan aineiston keskeisimmäksi ominaisuudeksi hahmottuu yleisinhimillinen ja humaani ihmisyyden teema.

FT Laura Henriksson (laurahenr@outlook.com) on musiikintutkija ja kirjailija.

Ekomusikologia yhteiskunnallisen toiminnan ja filosofian alueena

Sini Mononen

Pohjois-Carolinan yliopiston musiikintutkimuksen apulaisprofessori Aaron S. Allen vieraili 12.5.2015 Turun yliopiston musiikkitieteen oppiaineessa symposiumin *Music, nature, and environmental crises* pääpuhujana. Tilaisuudessa kuultiin Allenin lisäksi Turun yliopiston musiikkitieteen oppiaineen professori John Richardsonia ja yliopistonlehtori, dosentti Susanna Välimäkeä sekä professori Helmi Järviluomaa Itä-Suomen yliopistosta, professori Heikki Uimosta Taideyliopiston Sibelius-Akatemiasta ja akatemiatutkija, dosentti Juha Torvista Tu-